
Bağdat'ta Selefi Bir Çevrede Yetişen Sûfi Bir Âlim: EBÜ'S-SENÂ MAHMÛD ŞİHÂBÜDDİN EL-ÂLÛSÎ (ö. 1270/1854)

Abdulcebbar KAVAK

Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
a.c.kavak@hotmail.com

ÖZET

Bağdat, Selefilik/Vehhâbiliğin özellikle entelektüel çevrede taraftar bulabildiği önemli ilim ve kültür merkezlerinden biridir. Bağdat'ta Selefi düşüncüyü destekleyip yaygın şahsiyetler içinde Abdülaziz Bek eş-Şâvî, Şeyh Ali es-Süveydî (ö. 1237/1821), Muhammed Emîn el-Vâiz (ö. 1273/1856) ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (ö. 1342/1924) en çok tanınanlardır. Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî (ö. 1270/1854) ise, Bağdat'ta Selefilik'i savunan bir çevrede yetişmesine rağmen tasavvufa yönelmiştir. Nakşbandî-Müceddidî şeyhi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1827)'ye intisabı ve telif ettiği "Rûhu'l-Ma'ânî" adlı işârî tefsiri, onun sûfi bir âlim olduğunun en önemli göstergeleridir. Mahmûd Şihâbüddin, vefatına kadar sahip olduğu sûfi kimliğini taşımaya devam etmiştir.

Anahtar kelimeler: Bağdat, Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî (ö. 1270/1854), Selefilik, Sûfilik, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî

A Sufist Scholar Who Grew Up in a Salafi Environment in Baghdad: Abu's-Sanâ Mahmûd Shihâbuddin al-Âlûsî (ö. 1270/1854)

Baghdad where fans of Salafism/Wahhabism can find the intellectual environment was one of the most important scientific and cultural center. Abdulaziz Bek eş-Şâvî, Sheikh Ali as-Suvaydî (d. 1237/1821), Muhammad Emîn al-Vâiz (d. 1273/1856) Mahmûd Shukrî al-Âlûsî (d. 1342/1924) are the most known personalities who supported and tried to spread salafi thought in Baghdad. Mahmûd Shihâbuddin al-Âlûsî (d. 1270/1854) adopted sufism though he was grown in an environment which supported salafism. His affiliation to Naqshbandî-Mujadidî sheikh named Mawlânâ Khâlid al-Bagdâdî (d. 1242/1827) and his Ishari Tafsir named "Rûhu'l-Ma'ânî" are the most significant signs of his being a sufist scholar. Mahmûd Şihâbuddin, continued to carry his Sufi identity until his death.

Keywords: Baghdad, Mahmûd Shihâbuddin al-Âlûsî (d. 1270/1854), Salafism, Sufism, Mawlana Khâlid al-Bagdâdî (d. 1242/1827)

A. Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî'nin Hayatı ve Eserleri

Bağdat'ın köklü ailelerinden Âlûsîlere¹ mensup olan Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî, "Ebû's-Senâ" künyesiyle bilinmektedir. Hz. Hüseyin'in neslinden geldiği kaydedilen Mahmûd Şihâbüddin'in tam adı Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd b. Dervîş el-Âlûsî'dir.²

Mahmûd Şihâbüddin, 1217/1802 tarihinde Bağdat'ın Kerh bölgesinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini ailesinde alan Mahmûd Şihâbüddin, henüz yedi yaşına girmeden Şafiî fıkhı "*Gâyetü'l-İhtisâr*" ile İbn Mâlik'in "*Elfiyye*"sini ezberlemiştir.³ Kısa bir sürede Kur'an'ı hıfz eden Mahmûd Şihâbüddin'in, zekâsı ve kavrayışı ile küçük yaşta çevresindekilerin dikkatini çektiğinden bahsedilir.⁴

Medrese tahsili sırasında içinde Hille müftüsü Seyyid Muhammed Emin, Muhammed Es'ad Haydarî, Allâme Yahya el-Mizûrî el-İmâdî (ö. 1252/1836)'nin de bulunduğu çok sayıda tanınmış âlimin yanında okuyan Mahmûd Şihâbüddin,⁵ ilim icâzetini Şeyh Alaüddin Ali el-Mevsilî'den almıştır.⁶ Zamanla Arap dili ve edebiyatında mahir bir şahsiyet haline gelmiş, Hanefî ve Şafiî fıkhı, hadis, tefsir ve diğer İslâmî ilimlerde ciddi bir donanıma sahip olmuştur.

Mahmûd Şihâbüddin, medrese tahsilinin ardından Hacı Nu'mân el-Pâçecî, Hacı Emin el-Pâçecî, Abdülfettah er-Râvî, Kumriye, Ömeriye, Neffise

¹ Azzâvî, 19. asırda Bağdat'ta yaşayan büyük ailelerden bahsederken dördüncü sırada Âlûsî ailesini saymaktadır. (Bk. Abbas Azzâvî, *Târîhu'l-Irak beyne ihtilâleyn*, Şirketü't-ticâre ve't-tibâ'a, Bağdat 1954, VI, 333.) Ali Behçet el-Eserî de Bağdat'ın ilim, fikir edebiyat ve daha birçok alanda meşhur aileleri bulunduğunu ifade ettikten sonra en başta Âlûsî ailesini zikretmektedir. (Bk. el-Eserî, *A'lâmu'l-Irak*, el-Matbaatu's-selefiyye ve Mektebetuhâ, yy. 1345, s. 7.) İbrahim el-Haydarî, Bağdat'ın tanınmış ailelerini tanıtırken Âlûsî ailesinde de bahseder ve bu ailenin yetiştirdiği büyük şahsiyetlerin başında Mahmûd Âlûsî'nin geldiğini ifade eder. (Bk. İbrahim Haydarî, *'Unvânü'l-mecd fi beyâni ahvâl-i Bağdat ve'l-Basra ve'n-Necc*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 80.) Bu ailenin uzun süre müftülük ve kadılık görevlerini yürüttüğü ve Osmanlı Devletinin Bağdat merkezine atadığı son kadı Ali Alaüddin b. Nu'mân el-Âlûsî'nin de bu aileye mensup olduğu bilinmektedir. (Bk. Cemil Musa en-Neccâr, *el-İdâretü'l-Osmâniyye fi vilâyeti Bağdat*, Mektebetu Medbûlî, Kahire 1991, s. 331.)

² el-Eserî, *A'lâmu'l-Irak*, s. 9-10.

³ el-Eserî, *A'lâmu'l-Irak*, s. 21-22.

⁴ Azzâvî, *Zikrâ Ebi's-Senâ el-Âlûsî*, s. 12.

⁵ Âlûsî'nin ondan fazla hocadan ders aldığından bahsedilir ki bunlardan isimleri zikredilenler şunlardır: Babası Abdullâh b. Seyyid Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1246/1831), Muhammed b. Ahmed el-Hafız, Hacı Dervîş b. Arab Hıdır, Abdülaziz eş-Şevvâf, Seyyid Muhammed Emin, Molla Resûl eş-Şevkî, Yahya el-Mizûrî el-İmâdî (ö. 1252/1836), Ali b. Muhammed Said es-Süveydî, Alaüddin Ali el-Musilî, Seyyid İbrahim el-Berzencî, Ahmed ez-Zend, Muhammed Es'ad Haydarî, Abdülfettah er-Râvî, Muhammed Said et-Tabakçilî, Muhammed b. Ahmed et-Tabakçilî, Abdülğani el-Cemil, Mevlânâ Hâlid en-Nakşebendî (ö. 1242/1827). (Bk. Azzâvî, *Zikrâ Ebi's-Senâ el-Âlûsî*, ss. 13-15; el-Eserî, *A'lâmu'l-Irak*, s. 22)

⁶ el-Eserî, *A'lâmu'l-Irak*, s. 22.

Hanım Mescidi, Âl-i 'Atâ Mescidi, Abdülhannân Mescidi, Kâdiriye Medresesi gibi Bağdat'ın muhtelif medrese ve camilerinde görev yapmıştır.⁷ Müderislik ve vaizlik görevlerini başarıyla yürüten Mahmûd Şihâbüddin, "*el-Burhân fi itâ'ati's-sultân*" adlı esere yazdığı şerhle o dönem Bağdat valisi olan Ali Rıza Paşa'nın⁸ dikkatini çekmiştir. Ali Rıza Paşa, onu Bağdat'ın en âlim şahsiyetine verilen "Mercan Medresesi Vakıflarının Başkanlığı" ile Padişah'ın verdiği "Âsitâne Hocalığı" rütbesiyle ödüllendirmiş ve Bağdat'ın Hanefi müftüsü olarak atamıştır.⁹

Mahmûd Şihâbüddin, müderrislik görevinin yanında başta tefsir olmak üzere farklı alanlarda yirmiden fazla kitap ve risale kaleme almıştır.¹⁰ "*Rûhu'l-ma'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'ü'l-mesânî*" adlı işârî tefsiri onun en yaygın eseridir. Bu eserinden dolayı dönemin Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecid ve Şeyhülislam tarafından ödüllendirilmiştir.¹¹ Şiîliğe karşı olan Mahmûd Şihâbüddin, bu tavrını yazdığı "*el-Ecvibetü'l-Irâkiyye ani'l-es'ileti'l-İraniyye, Nehcü's-selâme alâ mebâhisi'l-imâm, en-Nefehâtü'l-kudsiyye fi'r-reddi ala'l-imâmiyye, el-Ecvibetü'l-Irâkiyye ani'l-es'ileti'l-lâhûriyye*" adlı eserlerinde açıkça ortaya koymaktadır. Şeyhi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî için kaleme aldığı "*el-Feyzü'l-vârid alâ ravzi mersiyeti Mevlânâ Hâlid*" adlı eseri de Hâlidî mensupları arasında yaygındır.

Mahmûd Şihâbüddin, 25 zilkâde 1270/19 Ağustos 1854'te vefat etmiştir.¹² Geride bıraktığı çocuklarının isimleri; Bahâeddin Abdullah,

⁷ Azzâvî, *Zikrâ Ebi's-Senâ el-Âlûsî*, s. 27.

⁸ Ali Rıza Paşa, daha çok Laz Ali Rıza lakabıyla tanınmaktadır. 16 Eylül 1831 tarihinde Bağdat valiliği görevine başlamış ve yaklaşık on iki yıl bu görevini sürdürmüştür. Eylül 1842'de Bağdat'taki görevinden ayrılmıştır. Bk. en-Neccâr, *el-Idâretü'l-Osmâniyye*, s. 470.

⁹ el-Eserî, *A'lâmu'l-Irâk*, s. 23.

¹⁰ Eserlerinden tespit edilenler şunlardır: "*Rûhu'l-ma'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'ü'l-mesânî*, *el-Ecvibetü'l-Irâkiyye ani'l-es'ileti'l-İraniyye*, *Nehcü's-selâme alâ mebâhisi'l-imâm*, *el-Ecvibetü'l-Irâkiyye ani'l-es'ileti'l-lâhûriyye*, *en-Nefehâtü'l-kudsiyye fi'r-reddi ala'l-imâmiyye*, *Şerhü'l-burhân fi itâ'ati's-sultân*, *et-Tirâzü'l-müzheb fi şerhi kasîdeti medhi'l-bâzi'l-eşheb*, *Şerhü'l-kasîdeti'l-'ayniyye*, *el-Feyzü'l-vârid alâ ravzi mersiyeti Mevlânâ Hâlid*, *Garâibü'l-iğtirâb ve nüzhetü'l-elbâb fi'z-zihâbi ve'l-iyâb*, *Nüşvetü'ş-şümûl fi's-seferi ilâ İstanbul*, *Nüşvetü'l-müdâm fi'l-'avdi ilâ Medîneti's-Selâm*, *Keşfü't-turra ani'l-ğurra*, *Şehyü'n-nağem fi tercümeti şeyhi'l-islam ve veliyyi'n-ni'am*, *el-Fevâidü's-seniyye mine'l-havâşi'l-gelenbeviyye*, *Dakâikü't-tefsîr*, *Şeceretü'l-envâr ve nûru'l-ezhâr*, *Sufratü'z-zâd li sefereti'l-cihâd*, *Bulûğu'l-merâm min halli kelâmi'bni Hişâm*, *Şerhu süllemi'l-'urûc*, *Haşiyetü şerhi'l-Kıtr*. (Katrü'n-nedâ ve bellü's-sadâ), *Makâmâtü Âlûsî*". (Bk. el-Eserî, *A'lâmu'l-Irâk*, s. 28-32)

¹¹ el-Eserî, *A'lâmu'l-Irâk*, s. 26.

¹² Azzâvî, *Zikrâ Ebi's-Senâ el-Âlûsî*, Şirketü't-ticâre ve't-tibâ'a, Bağdat 1958, s. 4.

Sa'deddin Abdalbaki, Hayreddin Nu'mân, Muhammed Hamid ve Ahmed Şâkir'dir.¹³

B. Bağdat'ta Selefilik/Vehhâbiliğin Yaygınlaşması ve Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî'nin Durumu

Selefilik yahut günümüzde yaygın olarak kullanılan diğer adıyla Vehhâbilik, XVIII. asrın sonlarında dinî bir kisve ile ortaya çıkan ve sonradan bazı siyasî ve toplumsal oluşumlara meşruiyet kazandırmak amacıyla kullanılan bir harekettir. Bu hareket, İslamcı yenilenmenin ilk modern hareketi olarak idealize edilmesine rağmen, hakikatte İslam ümmetini geriye götüren, Müslüman toplumun ileri seviyede bir örgütlenme modeline ulaşmasını engelleyen ve miras olarak yeni nesle çöl dindarlığı ve Nihilizm dışında bir şey bırakmayan bir hareket olarak görülmektedir.¹⁴ Önce, günümüzde Suudi Arabistan Krallığı olarak bilinen coğrafyada teşkilatlanan ve güçlenen bu hareketin, zamanla İslam dünyasındaki büyük ilim ve kültür merkezlerinde de taraftar bulduğu görülür. Bu merkezlerden biri de Bağdat'tır.

Muhammed b. Abdilvehhab (ö. 1206/1791)'ın "Vehhâbilik" fikrini ortaya atmasından çok önceleri Bağdat ve çevresinde bazı âlimlerin özellikle "selef akidesi" ve "selef-i sâlihîn" tabirlerini kullandıkları bilinmektedir. Vehhâbilik öncesi selefi düşüncüyü Bağdat'ta yayanlar içinde; Abdülkadir b. Yahya el-Basîr, Şeyh Halil el-Hatîb, Sultan Nasır el-Cibûrî, Şeyh Abdülgafûr er-Rabtekî el-Mevsilî, Şeyh Abdullah es-Süveydî en çok bilinenleridir.¹⁵

Vehhâbiliğin Hicaz bölgesinde nüfuzunu arttırmaya başlamasından sonra Bağdat başta olmak üzere Irak genelinde bu harekete destek veren ve halk arasında yayılmasına çalışan şahsiyetler içinde, Abdülaziz Bek eş-Şâvî, Şeyh Ali es-Süveydî (ö. 1237/1821), Muhammed Emin el-Vâiz (ö. 1273/1856) ve Âlûsî ailesinden Ebû'l-Ma'âlî Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (ö. 1273/1856) sayılmaktadır.¹⁶

Bu şahsiyetlerden ilki yani Abdülaziz Bek eş-Şâvî'nin Vehhâbilik fikrini Irak'a ilk getiren ve yayan şahsiyet olduğu kaydedilir.¹⁷ Şavî'nin Irak'taki çalışmaları meyvesini vermiş ve etrafında azımsanmayacak bir Vehhâbi topluluğu oluşmuştur. Bu durum ilk yıllardan itibaren Irak'ta halk arasında ol-

¹³ el-Eserî, *A'lâmu'l-İrâk*, s. 26; Muhammed Eroğlu, "Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 1989, II, 551.

¹⁴ Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 35.

¹⁵ Esmâ binti Salim Ahmed bin Afîf, *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, Dârü't-tevhid İ'n-neşr, Riyad 2009, I, 410.

¹⁶ Esmâ binti Salim *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, I, 411-413.

¹⁷ Esmâ binti Salim, *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, I, 411.

masa bile aydın kesim arasında Vehhâbilik karşıtı bir cephenin oluşmasına yol açmıştır. Basra'dan başlayan muhalefetin başını Şeyh Ahmed b. Ali el-Kubbânî çekmiştir. Kubbânî, *Faslu'l-hitâb fi reddi dalâlati'bnî Abdilvehhab* adlı eseriyle Muhammed b. Abdilvehhab'ın ortaya attığı fikirleri reddetmiştir.¹⁸ Vehhâbiliğe karşı reddiye yazarlardan bir diğer âlim ise Şeyh Davud b. Cercis en-Nakşbendî (ö. 1299/1882)'dir. Şeyh Davud en-Nakşbendî, *el-Minhetü'l-vehbiyye fi'redd-i 'ala'l-Vehhâbiyye*, *Reddü'r-revâfid* ve *Reddü'l-Âlûsî* adlı eserleriyle¹⁹ bu hareketi ve destek verenleri sert bir dille tenkit etmiştir. Şeyh Davud en-Nakşbendî'nin bu tenkitlerine Âlûsî ailesinden Nu'mân Hayreddin el-Âlûsî (ö. 1317/1899) ile Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (ö. 1342/1924) yazılı olarak karşılık vermişlerdir.²⁰

Âlûsî ailesinden bazı şahsiyetlerin Vehhâbiliğe verdikleri destek, ailenin adının bu hareketle beraber anılmasına sebep olmuştur. Aynı aileden Osmanlı devlet ricali nezdinde saygın bir yeri bulunan Mahmûd Şihâbüddin'in konumunu ise diğer aile fertlerinden ayrı ele almak gerekir. David Commins, Mahmûd Şihâbüddin'in hocası Şeyh Ali es-Süveydî'nin telkinleriyle Vehhâbiliği öğrendiği ve onun tesirinde kaldığını ile sürse de²¹ bu tesirin medrese tahsili sonrası devam ettiğine dair güçlü bir işaret görülmemektedir. Kaldı ki Vehhâbiliğe destek veren Âlûsî ailesi mensuplarının sefilik anlayışının da, Vehhâbiliği yayan diğer şahsiyetlerin sefilik anlayışlarıyla temelde örtüşmediği ve farklılıklar bulunduğunu söylemek gerekir.

Âlûsîler, asırlardır İslam toplumunda günlük yaşamın bir parçası haline getirilen bazı bidat ve hurafelerin kaldırılmasını, ilmî ve dinî alanlarda yeniden bir kalkınmayı istemekle beraber,²² uygulamada takip edilecek metod hususunda diğer Vehhâbi mensuplarından ayrılmışlardır. Toplumsal değişim ve dönüşümün kısa süreli ve katı kurallarla değil bu işlemin zamana yayılarak ve daha yumuşak bir üslupla gerçekleştirilmesi taraftarı olan

¹⁸ Esmâ binti Salim, *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, I, 414.

¹⁹ Şeyh Davud'un diğer eserleri için bk. Muhammed Ahmed Dernîka, *et-Tarîkatü'n-Nakşbendiyye ve a'lâmuhâ*, Cerrûs Bars, yy. ty. s. 87.

²⁰ Esmâ binti Salim, *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, I, 419.

²¹ David Dean Commins, *el-İslâhu'l-İslâmî*, çev. Mecid er-Râdî, Dâru'l-Madâ li's-Sakâfe ve'n-Neşr, Dimaşk 1999, s. 45.

²² Abbas Azzâvî, "el-Âlûsî fi nazari't-târîh", *A'lâmu'l-İrâk*, el-Matbaatu's-Selefiyye ve Mektebetuhâ, yy. 1345, s.220.

Âlûsîler, Müslümanların tekfir edilmesini tasvip etmedikleri gibi Osmanlı düşmanlığı fikrini de benimsememişlerdir.²³

Mahmûd Şihâbüddin'e gelince o, tasavvuf ve sûfiler konusunda Selefilerde pek rastlanmayan²⁴ bir biçimde gayet müspet ve mutedil bir yol izlemiştir. Onun tasavvufa müspet bakışının teoride kalmayıp pratiğe de dö-küldüğü Bağdat'ta bulunan Nakşebendî-Müceddidî şeyhi Mevlânâ Halid'e intisab ederek ondan halifelik icâzeti almasından²⁵ anlaşılmaktadır.

Hem Mahmûd Şihâbüddin hem de Âlûsî ailesinden Vehhâbiliğe destek veren Mahmûd Şükrî ve diğerleri, Hicaz bölgesi merkezli olarak ortaya çıkan Vehhâbi hareketi ile Arap ırkçılığını birleştirip Osmanlı devletine karşı ayaklanılması fikrine pek sıcak bakmamışlardır. Commins, Mahmûd Şihâbüddin'in 1820-1831 yılları arasında Bağdat'ta Memlûklerin muhtariyet talebiyle Osmanlıya karşı ayaklanmalarında onlara destek verdiğini iddia ediyorsa da²⁶ bu iddiayı destekleyecek bir kanıt sunamamaktadır. Mahmûd Şihâbüddin'in, biraz sonra bahsedileceği üzere bu olaylardan bir süre sonra dönemin padişahı Sultan Abdülmecid ile dönemin şeyhülislamı tarafından İstanbul'da ağırlanması, taltif ve takdir edilmesi,²⁷ Commins'in iddiasını çürütmektedir.

1258/1842 yılında Bağdat ve Şam valileri karşılıklı yer değiştirdince Şam valisi olan Muhammed Necip Paşa²⁸ Bağdat'a gelerek göreve başlamıştır. Bağdat'ta bulunduğu süreçte, içinde müftülük görevini yürüten Mahmûd Şihâbüddin'in de bulunduğu bazı kişilerin görevine son vermiştir. Mahmûd Şihâbüddin'in 1265/1849 yılında görevine son verilme²⁹ sebebi olarak kendisinin ve ailesinin adının sefîlikle anılmasını gerekçe gösterenlerin yanında, o dönem Bağdat valisinin saygı duyduğu ve Mahmûd Şihâbüddin'le ara-

²³ Commins, *el-İslâhu'l-İslâmî*, s. 56.

²⁴ Vehhâbiliğin kurucusu olan Muhammed b. Abdilvehhab'ın eserlerinde tasavvuf ve büyük sûfilerin aleyhinde herhangi bir ithamının bulunmadığı belirtiliyorsa da(bk. Abdülhafız b. Melik Abdilhak el-Mekkî, *Mevkifu Eimmeti'l-hareketi's-Selefiyye mine't-tasavvuf ve's-sûfiyye*, Dâru's-selâm, Kahire 1988, s. 15), onu takip edenlerin XIX. Asrın başından günümüze kadar tasavvuf ve mutasavvıflara karşı sergiledikleri sert ve tekfire varan tavır ve davranışları bu hareketin genel karakteristiğini ortaya koymaktadır.

²⁵ Şihâbüddin el-Âlûsî'nin Mevlânâ Hâlid'den hilafetnâme aldığını gösteren belge Irak'ın Süleymaniye şehrinde yaşayan araştırmacı yazar Muhammed Ali Karadağ'ın şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır. 2012'deki ziyaretimiz sırasında bu belgeyi görüp bazı bölümlerinin fotoğraflarını çekme imkânı bulduk.

²⁶ Commins, *el-İslâhu'l-İslâmî*, s. 45.

²⁷ el-Eserî, *A'lâmu'l-İrâk*, s. 26.

²⁸ Muhamed Necib Paşa 1842 yılında Bağdat'ta göreve başlamış ve 13 Temmuz 1849 yılında Bağdat valiliği görevinden ayrılmıştır. Bk. en-Neccâr, *el-İdâretü'l-Osmâniyye*, s. 470.

²⁹ Esmâ binti Salim, *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, I, 412.

ları bozuk olan Geylanî ailesi mensuplarının valiyi ona karşı kıskırtmış olabilecekleri, ayrıca Mahmûd Şihâbüddin'in validen habersiz Fransız konsolosu aracılığıyla İstanbul'a bir rapor göndermesinin bu hususta etkili olduğu da belirtilir.³⁰

Bağdat'ın Hanefî müftülüğü görevinden azledilmesinin ardından harekete geçen Mahmûd Şihâbüddin, telifini tamamladığı "*Rûhu'l-Ma'ânî*" adlı tefsirini sultan Abdülmecid'e sunmak ve Bağdat'taki eski konumuna dönebilmek için girişimlerde bulunmak üzere İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da ilim ehlinin kendisine iltifatta bulunduğu, yazdığı tefsirini beğenen sultan Abdülmecid'in de kendisine yıllık 25000 kuruş maaş ödenmesini emrettiği kaydedilir. Sultanın kendisine Erzen kazasını da vermek istediği fakat Mahmûd Şihâbüddin'in bunu kabul etmediği belirtilir. Ayrıca dönemin şeyhülislamının da kendi malından Mahmûd Şihâbüddin'e 50000 kuruş ihstanda bulunduğu aktarılmaktadır.³¹

İbrahim Fasîh Haydarî (ö. 1299/1882), Mahmûd Şihâbüddin'in müftülük görevinden azledildikten sonra bunu Bağdat'taki Hâlidî şeyhlerinin yaptığı zannına kapılarak Mevlânâ Hâlidin halifeleri ve Hâlidîliği kötöleyen bir risale kaleme aldığını ileri sürmektedir.³² Fakat Haydarî'nin Mahmûd Şihâbüddin hakkındaki bu iddiası bizzat Âlûsî ailesinden Ali Alaaddin el-Âlûsî (ö. 1340/1921) tarafından reddedilmiş ve iftira olduğu ifade edilmiştir.³³

Nakşebendî-Hâlidî mensubu olan Mahmûd Şihâbüddin'in aile mensuplarından bazılarının toplumun her tarafına hâkim olmaya başlayan bidat ve hurafelere karşı başlatılan ıslah hareketlerine destek oldukları bilinen bir şeydir. Hatta destek vermekle kalmayıp bazı çekinceleri olmakla beraber, Vehhâbilik Hareketi'nde lider kadro içerisinde yer almayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle onların sadece Bağdat değil Şam'daki dinî ıslahat hareketlerinde de etkili oldukları ifade edilmektedir.³⁴ Aktif olarak bu hareketin içinde bulunan aile fertlerinden Mahmûd Şihâbüddin'in oğlu Nu'mân Hayreddin (ö. 1316/1899), onun oğlu Ali Alaaddin (ö. 1339/1921) ve iki kardeşi ile Mahmûd Şihâbüddin'in Abdullah Bahauddin'den olan torunu Mahmûd Şükrî

³⁰ Ali el-Verdî, *Lemehât ictimâ'iyye min târihi'l-İraki'l-hadîs*, Matbaatü'l-irşâd, Bağdat 1971, II, 146-147.

³¹ el-Eserî, *A'lâmu'l-İrâk*, s. 26.

³² İbrahim Fasîh Haydarî, *el-Mecdü't-tâlid fi menâkibi's-şeyh Hâlid*, Süleymaniye İbrahim Efendi Kütüphanesi, nu: 447, vr. 53.

³³ Azzâvî, *Şehrezûr-es-Süleymaniye*, haz. Muhammed Ali Karadağî, Matbaatü's-Salimî, Bağdat 2000, s. 259.

³⁴ Commins, *el-İslâhu'l-İslâmî*, s. 45.

el-Âlûsî (ö. 1342/1924) en çok tanınanlarıdır. Mahmûd Şükrî Âlûsî'nin, Hayreddin Âlûsî'nin ölümünden sonra Bağdat'ta ıslahat hareketinin lider kadrosunda yer aldığı ve Şam, Kuveyt, Cidde, Necd, Katar ve İstanbul'daki İbn Teymiyye hayranlarıyla yazıştığı ifade edilmektedir.³⁵

Şam'da bulunan Cemaleddin el-Kasimî (ö. 1332/1914) Mahmûd Şükrî'nin yazıştığı âlim şahsiyetlerden biridir. Mahmûd Şükrî hiç görüşmediği halde Cemaleddin el-Kasimî ile hicri 1326-1332 yılları arasında yaklaşık altı sene mektuplaşmıştır.³⁶ Ona ilk olarak Cemaleddin Kasimî mektup yazmış ve bu ilk mektubu ile beraber "*Delâilü't-tevhid*" adlı eserini de göndermiştir.³⁷ Mahmûd Şükrî, bu mektupları bilahare "*Riyâzü'n-nâzirîn fî murâseleti'l-mu'âsirîn*" adlı eserinde toplamıştır.³⁸

Mahmûd Şükrî el-Âlûsî'nin Selefî düşünceye verdiği destek sebebiyle yazdığı "*el-Fethü'l-Mennân*" adlı eseri ile Mısır ve Hindistan'da basılan "*ed-Dînu'l-hâlis*" adlı eserin mündericacı, Osmanlı devlet ricali tarafından toplumun düşüncesini olumsuz etkileyebileceği gerekçesiyle zararlı görülerek neşri engellenmiş ve mevcutları toplatılarak imha edilmiştir.³⁹

Bağdat valisi Abdülvehhab Paşa⁴⁰ 1320/1902 tarihinde dönemin Osmanlı sultanı II. Abdülhamit'e bir mektup yazarak, Âlûsîlerin halk arasında padişaha karşı ayaklanma fikrini yaydıklarını ileri sürerek şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine içinde Mahmûd Şükrî ve amcazâdelerinin de bulunduğu aile fertleri Musul'a, diğer yakınları ise Anadolu'nun farklı yerlerine sürgün edilmişlerdir.⁴¹ Bilahare yapılan tahkik ve aile fertlerinden bazılarının İstanbul'a gidişle haklarında iddia edilen şeylerin doğru olmadığı ve durumun gereğinden fazla abartıldığı anlaşılmıştır.

Âlûsî ailesinin selefî tavrının, bu aileden özellikle Hayreddin Âlûsî ve sonrasında yoğunlaşan ıslahat çizgisiyle "Şirke yol açabilecek örfün kaldırılması gerektiği" fikrinde Vehhâbilikle örtüştüğü, fakat Müslümanların bu

³⁵ Commins, *el-İslâhu'l-İslâmî*, s. 47.

³⁶ Muhammed b. Nasir el-Acmî, *er-Resâilü'l-mütebâdile beyne Cemaliddin el-Kasimî ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî*, Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 2001, s. 15

³⁷ el-Acmî, *er-Resâilü'l-mütebâdile*, s. 10.

³⁸ el-Acmî, *er-Resâilü'l-mütebâdile*, s. 15.

³⁹ BOA DH. MKT 1322, Dosya nu: 2607, Gömlek nu: 28; BOA DH. MKT 1322, Dosya nu: 918, Gömlek nu: 15.

⁴⁰ Abdülvehhab Paşa'nın 16 Aralık 1904 tarihinde Bağdat valisi olarak atandığı ve 8 Aralık 1905 tarihinde görevinden ayrıldığı belirtilir. (Bk. en-Neccâr, *el-İdâretü'l-Osmaniyye*, s. 472.)

⁴¹ el-Eserî, *A'lâmu'l-İrâk*, s. 104.

sebeple tekfir edilmesi ve Osmanlı idaresine baş kaldırılması hususlarında ayrıştığı belirtilir.⁴²

C. Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî'nin Tasavvufa Yönelişi ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye İntisabı

Mahmûd Şihâbüddin'in Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1827) ile tanışmadan önce herhangi bir tarikata girdiği yahut şeyhe intisap ettiği hususunda bilgi bulunmamaktadır. Onun, Mevlânâ Hâlid'e intisabından önce tarikat çevrelerine uzak durmasında ailesi ve yakın çevresindeki entelektüel şahsiyetlerin selefi düşüncelerinin etkili olmadığı söylenemez. Bunun yanında Mahmûd Şihâbüddin, Bağdat'ta bulunan çok sayıda tekke ve zaviyede⁴³ faaliyet yürüten tarikat mensuplarını, kendisini irşad konusunda yeterli görmemiş de olabilir. Nitekim onu tasavvufa sevk eden ana amillerin başında Mevlânâ Hâlid'in yüksek ilmî seviyesi ve karizmatik şahsiyeti olduğu düşünüldüğünde, bu ihtimalin de kuvvetli olduğu söylenebilir. Mahmûd Şihâbüddin'in, Mevlânâ Hâlid hakkındaki "...asrımızda hiç kimse onun kadar faziletleri kendinde toplayamamıştır. Ben onun benzerini görmedim. Kanaatime göre kimse de görmemiştir"⁴⁴ sözü, onu Mevlânâ Hâlid ve temsil ettiği Nakşbendî tarikatına bağlayan hususu açıkça gözler önüne sermektedir.

Mevlânâ Hâlid'in Bağdat'a geldiği yıllar, Vehhâbiliğin Bağdat'ta aydın kesim arasında yaygınlaştığı ve saygın ailelere mensup çok sayıda şahsiyetin bu harekete sempatiyle baktığı bir döneme rastlar. Âlûsîler ise Bağdat'ta Selefîliğe destek olan aileler içinde en çok öne çıkan aile olmuştur.

Vehhâbilik hareketinin Osmanlı coğrafyasının önemli bir bölümünde ciddi bir ivme kazandığı 1813-1820 yılları arasında Mevlânâ Hâlid'in, Bağdat'ta sûfî bir hareketi –Nakşbendîliği- yaymaya başlamasının, her iki hareket için de önemli sonuçlar doğurduğu muhakkaktır. Osmanlı Devletinin, Bağdat gibi önemli bir ilim ve kültür merkezinde toplumsal desteği her geçen gün artan tasavvufî bir yapılanmaya ses çıkarmamasının, bölgede daha

⁴² Commins, *el-İslâhu'l-İslâmî*, s. 56.

⁴³ Osmanlı döneminde Bağdat'ta faaliyetleri görülen Kadiriyye, Rufâiyye, Nakşbendiyye, Mevleviyye, Bektaşîyye, Sühreverdîyye, İdrûsiyye, Bedeviyye, Adeviyye ve Şâziliyye gibi çok sayıda tarikat ve bunlara bağlı tekke ve zaviyelerden bahsedilir. (Bk. Hamid Muhammed Hasan ed-Derrâcî, *er-Rubut ve't-tekâya'l-Bağdâdiyye fi'l-ahdi'l-Osmânî*, Dârü's-Şuûni's-Sakâfiyyeti'l-'Amme, Bağdat 2001, s. 68-69; Şeyh Mustafâ es-Siddîkî el-Halvetî ed-Dimaşkı, *er-Rihletü'l-Irakîyye*, Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut 2012, s. 35-108.)

⁴⁴ Şihâbüddin el-Âlûsî'nin Mevlânâ Hâlid hakkındaki sözlerinin Türkçe tercümesinin tamamı için bk. (Muhammed Es'ad Sahib, *Mektubat-ı Mevlânâ Hâlid*, haz. Dilaver Selvi, Kemal Yıldız, Sey-Tac Yayınları, Adıyaman 2000, s. 320-321.)

tehlikeli olarak gördüğü, siyasî ve askerî yönden baş ağrıtaacak bir yapılanmaya dönüşen⁴⁵ Vehhâbiliğe karşı olan tavrından başka bir açıklamasının olamayacağı ortadadır.

Mevlânâ Hâlid, Bağdat valisi Said Paşa (ö. 1232/1817)'nin izniyle yeniden onarılan "Ahsaiye Tekkesi"ne yerleştirilince, Bağdatlı çok sayıda âlim şahsiyet onunla tanışmak için ziyaretine gelmişlerdir. Bunlar içinde Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî de bulunmaktadır. Mevlânâ Hâlid'in tarikat şeyhi olmasına rağmen ilmî faaliyetleri önceleyerek medrese eğitimine önem vermesi ve söylemlerindeki ciddiyeti, Mahmûd Şihâbüddin'i etkilemiştir. Mahmûd Şihâbüddin Mevlânâ Hâlid'in sohbetlerine devam ederek önce akaid alanında ondan ders almış⁴⁶ daha sonra ona intisap ederek müridi ve halifesi olmuştur.

Kaynakların çoğu Mahmûd Şihâbüddin'i Mevlânâ Hâlid'in talebeleri ve mensupları içerisinde zikretmesine rağmen halifesi olduğundan bahsetmezler.⁴⁷ Fakat gerçekte Mahmûd Şihâbüddin, Mevlânâ Hâlid'e hem intisap etmiş hem de ondan hilâfet izni almıştır.⁴⁸ Fakat Mevlânâ Hâlid tıpkı İbn Abidin (ö. 1252/1836) ve Allâme Yahya Mizûrî (ö. 1252/1836) örneklerinde olduğu gibi Mahmûd Şihâbüddin'i halifesi olarak herhangi bir bölgede görevlendirmemiş, Bağdat'ta ilimle uğraşmasını istemiştir. Mahmûd Şihâbüddin'in "Mevlânâ Hâlid'in bana karşı şefkati çoktu. İlimle meşgul olmamı emretti. İlimle birlikte tarikatın feyz ve bereketinden mahrum olmayacağıma kefil olmuştur. Devamlı onun kefil olduğu feyz ve bereketi bekliyorum. Şimdi sanki tarikatın feyz ve bereket denizi içerisindeyim. Allah'ın (cc) izni ve inayetiyle o denizde yüzüyorum ...."⁴⁹ sözü onun bu durumuna açıkça işaret etmektedir. Mevlânâ Hâlid'in Mahmûd Şihâbüddin'i ilimle uğraşmaya teşvik ve yönlendirirken, Bağdat'ta Selefi çevreden gelebilecek baskılara karşı onu

⁴⁵ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, Transkripsiyon: Süleyman Çelik, Bedir Yayınevi, İstanbul 1992, s. 28-113; Zekeriyâ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 24-60; David Commins, *ed-Da'vetü'l-Vehhâbiyye ve'l-Memleketü'l-Arabiyyetu's-Su'ûdiyye*, çev. Abdullah İbrahim el-Asker, Beyrut 2012, s. 65-76.

⁴⁶ Sahib, *Buğyetü'l-vâcid*, s. 296.

⁴⁷ Abdurrezzâk el-Beytâr, *Hilyetü'l-beşer fî tarihî'l-karnî's-sâlise 'aşer*, Dârü Sâdir, Beyrut 1991, III, 1453; Abdülkerim Müderris, *Yâd-ı Merdân*, Çaphâne-i Ârâs, Hevler 2011, I, 97. Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 127-130.

⁴⁸ Muhammed Ali Karadağı, Mahmûd Şihâbüddin el-Âlûsî'nin Mevlânâ Hâlid'in halifesi olduğunu gösteren bir belgeden bahsetmektedir. (Bk. Muhammed Ali Karadağı, *Bujandneveyê Mêjûyê Zânâyânê Kurd le Rêgeyê Desthatekâniyâneve*, Çaphane-i Ârâs, Hevler 2011, IX, 202-204) Bu belge adı geçen şahsın özel kütüphanesinde bulunmaktadır.-

⁴⁹ Sahib, *Mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid*, s. 322.

korumayı, ayrıca Âlûsî ailesinin sempati ve desteğini kazanmayı da hedeflediği düşünülebilir.

Mevlânâ Hâlid, Mahmûd Şihâbüddin'e hitaben yazdığı bir mektubunda "Selef-i Sâlihîn" tabirini kullanarak,⁵⁰ gerçek Selefliliğin sahabe ve onlara uyanların yolunun takibi olduğunu vurgulamış, sert ve aşırı fikirlerine Selefliliği kılıf yapan Vehhâbilere meyletmemesi hususunda onu zımnın uyarmıştır.

Mahmûd Şihâbüddin, tasavvufa yönelmesinde önemli bir dönüm noktası olan Mevlânâ Hâlid'e son derece bağlı ve saygılı olmuştur. Mevlânâ Hâlid'e olan bağlılığı Cevad Sıyahpûş'un Mevlânâ Hâlid için kaleme aldığı mersiyesi için yaptığı şerhten anlaşılabilir. Şeyhini "Müceddid" olarak gören ve ona Mevlânâ lakabıyla hitap eden⁵¹ Mahmûd Şihâbüddin, "*el-Feyzü'l-vârid alâ ravz-ı mersiyesi Mevlânâ Hâlid*" adını verdiği bu eserinde Mevlânâ Hâlid'den övgüyle bahsetmekte ve onu "ay halesi"ne benzetmektedir.⁵²

Yine Mahmûd Şihâbüddin Mevlânâ Hâlid'e olan saygısından olacak ki vefatından önce çocuklarına tasavvuf büyüklerine saygılı olmalarını öğütlemiştir.⁵³ Onun Mevlana Hâlid'den aldığı tasavvufî eğitim ve hilafet görevinin tüm aileyi olmasa da bazılarını etkilediği ve bu yola sevk ettiği söylenebilir. Nitekim Mahmûd Şihâbüddin'in kardeşi Abdülhamit el-Âlusî (ö. 1324/1906), Bağdat'ta çok sayıda müridi bulunan ve Nakşebendî, Kâdirî ve Rufaî tarikatlarından icazetli bir mutasavvıf olarak hizmet etmiştir.⁵⁴ Yine Mahmûd Şihâbüddin'in oğlu Abdullah Bahaüddin tasavvufa yönelmiş ve Bağdat'ta rahatsız olduğu bir dönemde Hâlidîliğin önemli merkezlerinden biri olan Tavîle Tekkesi'ne⁵⁵ giderek şifa buluncaya kadar orada kalmıştır.⁵⁶

Sonuç

Bağdat Selefliliğin/Vehhâbiliğin yayılmak için uygun zemin bulunduğu ilim kültür merkezlerinden biridir. Bağdat'ın köklü ailelerinden Âlûsîler ise bazı çekincelerle beraber Vehhâbilik hareketine destek verenler içinde en çok öne çıkan ailedir. Bu aileden Nu'mân Hayreddin el-Âlûsî (ö. 1317/1899),

⁵⁰ Sahib, *Buğyetü'l-vâcid*, s. 255.

⁵¹ Sahib, *Buğyetü'l-vâcid*, s. 296.

⁵² Şihâbüddin el-Âlûsî, *el-Feyzü'l-vârid alâ ravz-ı mersiyesi Mevlânâ Hâlid*, Matbaatü'l-Kesteliyye, İstanbul 1278, s. 3.

⁵³ Azzâvî, *Zikrâ Ebi's-Senâ el-Âlûsî*, s. 42.

⁵⁴ el-Eserî, *A'lâmu'l-İrâk*, s. 18.

⁵⁵ Bu tekke Halepçe'ye bağlı Hürmal kasabasında Irak ve İran sınırında yer almaktadır.

⁵⁶ el-Eserî, *A'lâmu'l-İrâk*, s. 47.

Ali Alaaddin el-Âlûsî (ö. 1339/1921) ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (ö. 1342/1924) Vehhâbilik hareketi içinde aktif olarak yer alan şahsiyetlerdir. Âlûsî ailesinden Mahmûd Şihâbüddin (ö. 1270/1854) ise diğer aile fertlerinden farklı olarak yetiştiği selefi çevreye rağmen tasavvufa meyletmiş, ilim ve tasavvuf kimliklerini birleştirmeyi tercih etmiştir. Onun bu tercihinde dönemin Şehrezorlu Nakşbendî-Müceddidî şeyhi Mevlânâ Hâlid (ö. 1242/1827)'in rolü büyüktür.

Vehhâbiliğin Bağdat'taki ilmiye sınıfı arasında yayıldığı ve toplumsal altyapısını güçlendirmeye başladığı bir dönemde, Mevlânâ Hâlid'in Bağdat'a gelişi ve Vehhâbilerin muhalif oldukları tasavvufî bir hareketi yaymak üzere başlattığı etkin ve dinamik faaliyetler, her iki taraf için de önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde Bağdat'ın içinden ve dışından çok sayıda saygın âlimin Mevlânâ Hâlid'in etrafında toplanması, düzenli olarak verilen ilmî ve tasavvufî dersler ve sohbetler, ilmiye sınıfına mensup Mahmûd Şihabüddin el-Âlûsî'nin dikkat ve merakını celp etmiştir. Mevlânâ Hâlid'in ilmî donanımı ve karizmatik şahsiyetinden etkilenen Mahmûd Şihâbüddin, önce ondan akaid alanında ders almaya başlamış, akabinde tasavvufî eğitim alarak halifesi olmuştur.

Mevlânâ Hâlid, Şihabüddin el-Âlûsî'yi irşad ve diğer tarikat faaliyetlerini yürütmek üzere görevlendirmek yerine, ilimle meşgul olmasını istemiştir. Bu şekilde bir taraftan onun sahip olduğu ilmî birikimin değerlendirilmesinin yolunu açarken, diğer taraftan Mahmûd Şihabüddin'in yetiştiği çevre'de sûfî kimliği sebebiyle kınanıp dışlanmasını önlemiştir. Nitekim Mahmûd Şihâbüddin'nin sonraki yıllarda Bağdat'ta yürüttüğü ilmî faaliyetler ve telif ettiği "*Rûhu'l-Ma'ânî*" adlı tefsiri, Mevlânâ Hâlid'in onu sadece ilim alanına sevk etmekle ne kadar yerinde bir karar verdiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

el-Acmî, Muhammed b. Nasır, *er-Resâilü'l-mütebâdile beyne Cemaliddin el-Kasimî ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2001.

el-Âlûsî, Şihabüddin, *el-Feyzü'l-vârid alâ ravz-ı mersiyeti Mevlânâ Hâlid*, Matbaatü'l-Kesteliyye, İstanbul 1278.

Azzâvî, Abbas, *Zikrâ Ebi's-Senâ el-Âlûsî*, Şirketü't-Ticâre ve't-Tibâ'a, Bağdat 1958.

_____, *Târîhu'l-İrâk beyne ihtilâleyn*, Şirketü't-Ticâre ve't-Tibâ'a, Bağdat 1954.

_____, *Şehrezûr-es-Süleymaniye*, haz. Muhamme Ali Karadaği, Matbaatü's-Sâlimî, Bağdat 2000.

_____, "el-Âlûsî fî nazari't-târîh", *A'lâmu'l-Irâk*, el-Matbaatu's-Selefiyye ve Mektebetuhâ, yy. 1345

el-Beytâr, Abdurrezzâk, *Hilyetü'l-beşer fî tarihi'l-karni's-sâlise 'aşer*, Dâru Sâdir, Beyrut 1991.

BOA DH. MKT 1322, Dosya nu: 2607, Gömlek nu: 28.

BOA DH. MKT 1322, Dosya nu: 918, Gömlek nu: 15.

Commins, David Dean, *el-İslâhu'l-İslâmî*, çev. Mecid er-Râdî, Dâru'l-Madâ li's-sakâfe ve'n-neşr, Dimaşk 1999.

_____, *ed-Da'vetu'l-Vehhâbiyye ve'l-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Su'ûdiyye*, çev. Abdullah İbrahim el-Asker, Beyrut 2012.

Dernîka, Muhammed Ahmed, *et-Tarîkatü'n-Nakşebendiyye ve a'lâmuhâ*, Cerrûs Bars, yy. ty.

ed-Derrâcî, Hamid Muhammed Hasan, *er-Rubut ve't-tekâya'l-Bağdâdiyye fi'l-ahdi'l-Osmânî*, Dâru's-Şuûni's-Sakâfiyyeti'l-'Amme, Bağdat 2001.

ed-Dimaşkî, Şeyh Mustafâ es-Siddîkî el-Halvetî, *er-Rihletü'l-Irâkiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.

Eroğlu, Muhammed, "Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 1989, II, 550-551.

el-Eserî, Ali Behçed, *A'lâmu'l-Irâk*, el-Matbaatu's-selefiyye ve Mektebetuhâ, yy. 1345.

Esmâ binti Salim Ahmed bin Afîf, *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, Dâru't-Tevhid li'n-Neşr, Riyad 2009.

Eyüp Sabri Paşa, *Tarîh-i Vehhâbiyan*, Transkripsiyon: Süleyman Çelik, Bedir Yay. İstanbul 1992.

Haydarî, İbrahim Fasîh, *el-Meccdü't-tâlid fi menâkibi's-şeyh Hâlid*, Süleymaniye İbrahim Efendi Kütüphanesi, nu: 447.

_____, *'Unvânu'l-mecd fî beyâni ahvâl-i Bağdat ve'l-Basra ve'n-Necd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

İbn Afîf, Esmâ binti Salim Ahmed, *el-Müerrih Abbas Azzâvî*, Dâru't-Tevhid li'n-Neşr, Riyad 2009.

İçsan, Mehmet Zeki, *Selefilik*, Kiyap Yay. İstanbul 2012.

Karadağı, Muhammed Ali, *Bujandneveyê Mêjûyê Zânâyânê Kurd le Rêgeyê Desthatekânîyâneve*, Çaphane-i Ârâs, Hevler 2011.

Kurşun, Zekeriya, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

el-Mekkî, Abdülhafız b. Melik Abdilhak, *Mevkifu Eimmeti'l-hareketi's-Selefiyye mine't-tasavvuf ve's-sûfiyye*, Dâru's-Selâm, Kahire 1988.

Memiş, Abdurrahman, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitabevi, İstanbul 2000.

Müderris, Abdülkerim, *Yâd-ı Merdân*, Çaphâne-i Ârâs, Hevler 2011.

en-Neccâr, Cemil Musa, *el-İdâretü'l-Osmaniyye fi vilâyeti Bağdat*, Mektebetu Medbûlî, Kahire 1991.

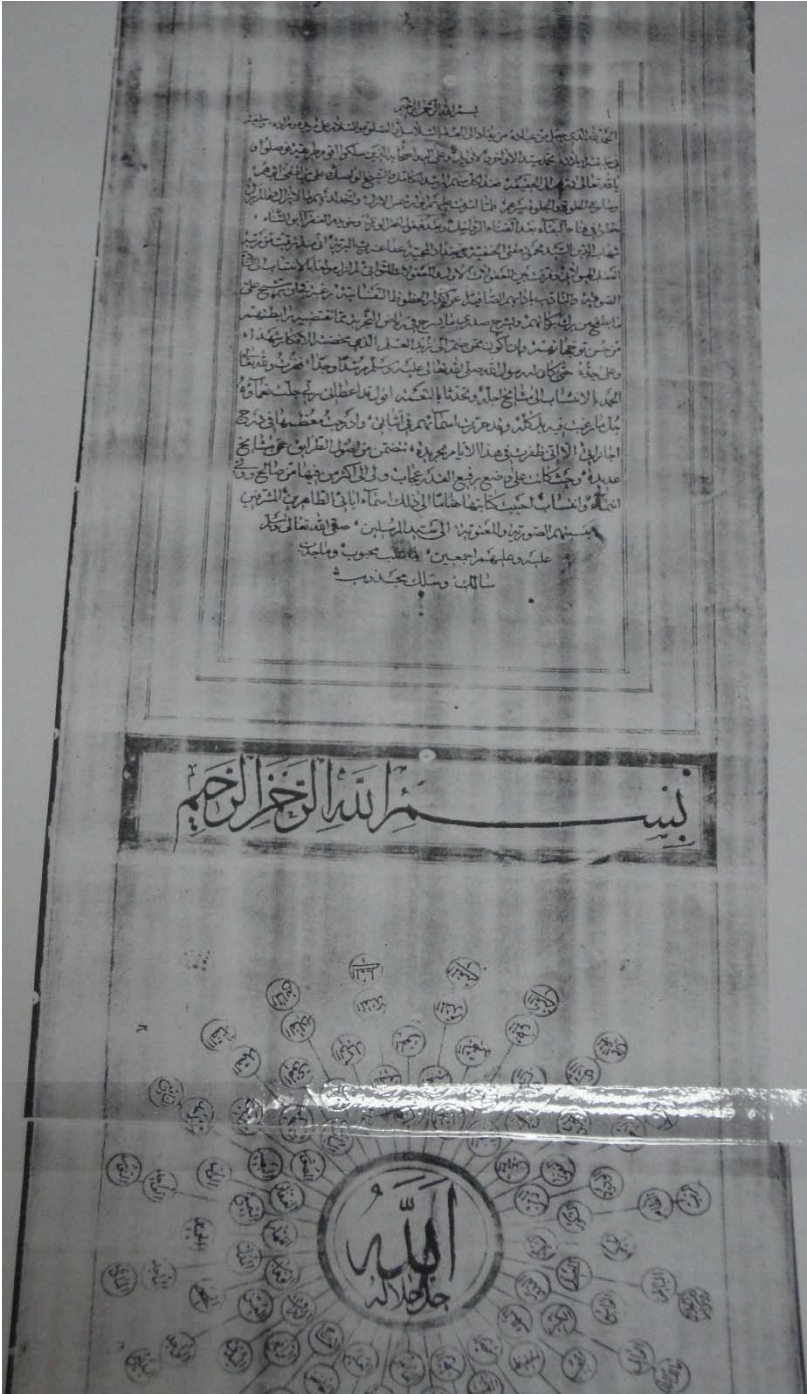
Sahib, Muhammed Es'ad, *Buğyetü'l-vâcid fi mektûbâtı hadreti Mevlânâ Hâlid*, Matbaatu't-Terakkî, Dimaşk 1334.

_____, *Mektubat-ı Mevlânâ Hâlid*, haz. Dilaver Selvi, Kemal Yıldız, Sey-Tac Yay. Adıyaman 2000.

el-Verdî, Ali, *Lemehât İctimâ'iyye min târihi'l-İrâki'l-hadîs*, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdat 1971.

عالم صوفي نشأ في بيئة سلفية في بغداد: أبو النشاء محمود شهاب الدين الألوسي

بغداد كان واحدا من المراكز العلمية والثقافية حيث وجد السلفية/ الوهابية فرصة التمکن فيها. عبدالعزيز بك الشاوي، الشيخ علي السويدي، محمد أمين الواعظ، محمود شكري الألوسي هم أهم الشخصيات المعروفة الذين أيدوا وحاولوا نشر الفكر السلفي في بغداد. اعتمد محمود شهاب الدين الألوسي التصوف على الرغم من أنه نشأ في بيئة التي دعمت السلفية. انتماؤه إلى الطريقة النقشبندية-المجددي عبر الشيخ مولانا خالد البغدادي صاحب التفسير المسمى روح المعاني هي أهم علامة من كونه عالما صوفيا. واصل محمود شهاب الدين لحمل الهوية الصوفية حتى وفاته. الكلمات المفتاحية: بغداد، محمود شهاب الدين الألوسي، السلفية، الصوفية، مولانا خالد البغدادي.

Ek. 1. (Mahmûd Şihabüddin el-Âlûsî'nin Mevlânâ Hâlid'in halifesi olduğunu gösteren belge.)

